

fehériteni: *gord* roth: *gordm-al* (roth) färben, anstreichen, schminken; ,vmit tesz' jelentéssel a vogulban, pl. *piŕi* fészek: *pitém-l* fészkel (*vuj jiw-saw kiwert pitémi* a madár a bokorban fészkel NyK. 23: 376). E szerint nem járunk el önkényesen, midőn az *eszmél*-beli (nemkülönb a *kegyémél*- és a *bécsémél*-beli) *-m* képzőnek ,vmivel működik'-féle jelentést tulajdonítanak.

Azonban hija volna ennek a magyarázatnak, ha ezt az *-m* képzőt csakis az *-él* képzővel társulva tudnók fölmutatni. De találkozunk vele más képzők társaságában is. Nevezetesen idevonandónak tartom a székelyföldi *eszénkéd-ik* (*eszinkéd-ik*, *eszénkéd-ik*) ,magához tér, eszméltre tér' szót, a mely korábbi **eszém-kédik*-ből (v. ö. *káromkodik* > *káronkodik*) vagy akár **eszémt-kédik* > **eszént-kédik*-ből (v. ö. *teremt* > *terent*) való. Az utóbbinak a föltevésére följosgit a szintén székelyföldi *még-eszént* ,megsejt' szó, a melyet megint korábbi **még-eszémt* > **még-eszént*-ből fejlődöttnek bizonyít egy változata, t. i. a székelyföldi *még-szént* (*még-szént*, *még-szönt*) ,észrevesz, megsejt, nesztét veszi'. A **még eszént* > *még-szént* éppen olyan fejlődés, mint *még-ijed*, *még-ijeszt* > *még-jed*, *még-jeszt* (a Székelyföldön és Dunán túl). A *még szént*-nek pedig még eredetibb *még-szément* alakja is él ,észrevesz' jelentéssel Csallóközben. Ebben a *még-szément* > **még-eszément* igében ugyanazt az *-m* képzőt, még pedig ugyanabban a jelentésben (,vmivel működik') találjuk, mint az *eszmél*-ben, csak más deverbális képzővel társulva (*ész*: **eszém-él* > *eszm-él*; **eszém-t* > *szém-t* > *sén-t*, másrészt: **eszént* > *eszént*).

Mind ezek után, azt hiszem, nem lehet kételkednünk abban, hogy az *eszmél* szó nem összetétel, mint B u d e n z magyarázta, hanem az *ész* szónak származéka; s még csak annyit akarok hozzátoldani, hogy képzőjének, a *-mél*-nek izról-izre való megfelelőjét is fölismerhetjük a fönnebb idézett votj. *sódmal-*, *tođmal-*, *gordmal-* igék *-mal* képzőjében.

Jelentés a Lázár-codexről.

(Előterjesztette Szily Kálmán főtitkár a február 3-iki osztályülésen.)

Öt-hat évvel ezelőtt már-már azt hittük, hogy a könyvnyomtatás kora előtti, irott magyar nyelvemlékek, melyek az enyészettől megmenekültek, már mind fel vannak kutatva s hogy a Nyelvemléktár XV. kötetével e nagyérdékű sorozat végleg be fog záródni. Kellemesen csalódunk. A Beszterczei és Schlägli szójegyzéknek, a Königsbergi Töredék szalagjainak fölfedezése ismét életre keltette a reményt; hogy a hazai és különösen a

külföldi levéltárak gondos föl kutatása sok, eddigelé lappangó, régi magyar nyelvemléket hozhat még napvilágra.

Ma ismét azon szerencsés helyzetben vagyok, hogy egy régi, eddigelé teljesen ismeretlen magyar nyelvemléket mutathatok be a t. osztálynak. Nem oly régít, nem is oly fontosat, mint a most említettek, de mégis figyelemre méltót s irodalomtörténeti tekintetben sem érdektelent.

Mult hó 5-ikén *Lóczy Lajos* társunk egy régi írású, magyar imádságos könyvet tett le nálam a főitkári hivatalban s arra kért, adnék netáni irodalomtörténeti értékéről véleményt.

Bátor vagyok a vele közölt vélemény kíséretében magát a könyvecskét a t. osztálynak ezennel bemutatni.

Bőrrel bevont, erős fatáblába, melyen még a régi sárgaréz-kapocs nyomai láthatók, czimlap nélkül, kis 12-edrét alakú 161 papiros levél van bekötve. Az első kilencz számozatlan, a többi 152 levél a felső jobb sarkon számozva van. A számozatlan levelek közül az utolsót, a számozottak közül pedig a nyolcz elsőt az egerek erősen megrágták, a többi teljesen ép és sértetlen; az utolsó levél hozzá van ragasztva a kötés-táblához.

Írása: kerekbe átmenő barátság, közbe-közbe egy-két sor folyóírás; nem egy, hanem legalább hat vagy hét kéz munkája. Kiállítása nem valami díszes, a czímek többnyire vörössel vannak ugyan írva, de az initialék kora szegényesek. A szövegben nincs évszám, mely a kézirat korára utalna, de az írás jellegéből, a szöveg orthographiájából és a régies igeragozásból azt következtetem, hogy ezt is, mint a többi efféle írású és helyesírású codexein ket a XVI. század második évtizede, 1510—1520 táján írhatták.

Kik írták, és kinek írták? A több helyütt előforduló: «bodog zent ferenc atyank, bodogságos zent atyank, dyczssegős zent ferencz atyank essedqzyel mi erottok . . . az te erdemednek miatta adyon mineknek malaszt . . .» (67, 69, 70. l.) azt sejtetik, hogy ferenczrendi barátok írták, még pedig nő számára, miként azt a következő helyek mutatják: «Uram iesus cristus tekench ream meltatlan zolgalo leanyodra» (15); «engemet te meltatlan biwnes zolgalo leanodat Katerinat meltolj megodoznod» (92); «vond ky azzonyallatj torodet nyelued, maast meg gyalazvan bezeddeddel» (148). Igen valószínű tehát, hogy e könyvecske Katalin nevű nő (hihetőleg apácza) imádságos könyve volt, később 1638-ban, a könyv végén levő bejegyzés szerint, a 19 éves *Thamás Gergely* nevű ifjúé, még utóbb *Lázár Mártoné*, mert a *Martinus Lázár* név, szintén a XVII. századra valló irással, több helyütt olvasható benne.

Az imádságos könyv tartalma ez: *Bodog azzonmak tiztesseghere valo imarchagh és Bodog azzontol es zent Janostol*

ayetatus Imarchag (még a számozatlan leveleken), *Ymachyag mikorth az oltarij zenthsegoth felmutathyak* és több hosszabb rövidebb imádság az első 17 levelen. *Az dychosseges zyz zent marghit azzonnak eletiről.* (18—30 l.). — *Egy pelda az zyz marianak ki ielenthetetlen nagyirgalmassaról.* (31—37 l.). — *Egy pelda az dichosseges zyz zent kalara azzonyról az ő életiben* (38—40 l.). — *Egy pelda az cristusrol valo kellemetos zolgalatrol* (40—41 l.). — *Egy pelda az dichosseges zent albert pispekről* (42—49 l.). — *Az dichosseges zeplötelen zyz marianak oth kessersseggyrol* (49—55 l.). — *Az halálnak meggondolasarol* (55—65 l.). — *Igen zep aytatos imatchagh mikoron volna az aluerna higyen* (66—70 l.). — *Az zent brigida azzonnak tizenoth imatsaga* (70—93 l.). — *Az aytatossag malaztyanak megnyeresserol.* (94—96 l.). — *Az zeplötelen zyz marianak menyey oromerol.* (96—101 l.). — *Ajtatos imatsag az zentseges anna azzonyról* (101 l.). — *Az zeplötelen zyz maria idvezletiről* (102—104 l.). — *Aytatos ymatsagh kit zerset zent ghergely.* (104—107 l.). — *Bodogh azzonnak tiztessegere valo aytatos imatsag.* Ugyanaz a mi legelő. (107—112 l.). — *Imatsag mikoron az istennek zent testét felmutatja az pap.* Ugyanaz, a mi elől. (112—113 l.). — *Zyz mariarol es zent janos apostolrol valo imatsagh* (113—117 l.). Ugyanaz a mi elől. — *Az halálnak meggondolasarol.* Ugyanaz, a mi az 55. levélen. (117—129 l.). — *Az iteletrol es az binnek kenyarol.* (129—139 l.). — *Embernek onnon maganak alazatosan megertesrol* (139—148 l.). — *Az zeplötelen zyz marianak bwcsu vetelerol az a zent fyatol.* (149—végig.)

A tartalom elsorolása közben többször említettem, hogy egy-egy rész megvan e könyvecskeben két helyen is. Két-két variánsa ugyanannak a szövegnek, természetesen más-más kézzel írva. E variánsok igen becsesek lehetnek egyes homályos szók, vagy homályos mondatok megvilágosítására. E variánsok becstét, nyelv- és irodalomtörténeti jelentőségét még fokozza az a körülmény, hogy az e könyvecskeben levő imádságok és elmélkedések jó nagy része, több mint fele, megvan az eddig ismert codexekben is, de az ittenitől többé-kevésbé eltérő fordításban. Így például: a Boldog asszony tiszteletére való imádság itt két, a Lobkowitz-codexben egy harmadik variánsban, a szűz szent Margit életéről szóló írás itt és a Cornides-, valamint a Kazinczy-codexben, tehát szintén három variánsban, a halálnak meggondolása megvan itt két, a Debreczeni codexben egy harmadik variánsban, a szent Brigida imádsága itt, a Gömör- és a Pozsonyi-codexben, tehát szintén három variánsban, Mária menyey örömről, a szent-séges Anna asszonyról, a szent Gergely szerzette imádság itt és

a Lobkowitz-codexben, az ítéletről és a bűn kinjáról itt és a Debreczeni-codexben. Szorgalmasabb összehasolítás, talán még több variánsokat is találna. De már ez is elegendőképpen bizonyítja, hogy többféle fordítások és ezeknek többféle változatai keringtek a különféle kolostorokban. Így már most ez a kis imád-ságos könyvecske hat codexünknek, a Lobkowitz, Cornides, Kazinczy, Debreczeni, Gömörly és a Pozsonyi-codexnek, vagy talán még többnek fogja egyes homályos kifejezéseit megvilágo-síthatni.

Éppen e sokszoros megegyezés már ismert codexekkel okozza talán, hogy e kis könyvecskében alig akadni ismeretlen magyar régi szóra, mely meg ne lenne vagy a Nyelvtörténeti Szótárban, vagy az ennek elkészülte után felfedezett nyelvelékekben.

Véleményemet, a melyet a fönntebbiekben szerencsém volt előterjeszteni, m. hó 16-ikán közöltem Lóczy Lajos társunkkal. Másnap kaptam egy levelet, a következő tartalommal:

«Tekintetes Akadémia! Megtudván, hogy az atyámról reám maradt régi magyar imakönyv, a melyet családunk több évszázadon át megőrzött, nyelv- és irodalomtörténeti tekintetben némi becsessel bír, nemzeti kegyelettől áthatott érzéssel följánlom azt ajándékol a M. tud. Akadémiának. Kérem, kegyeskedjék e honleányi ajándékot tőlem szívesen elfogadni s e régi magyar imakönyvet, a mint eddig családunk tette, továbbra is megőrizni. Budapest, 1896. januárus 16-ikán. Legmélyebb tisztelettel *Lázár Zelma*».

Örömmel jelentem be e szép és értékes ajándékot először is a nyelvtudományi osztálynak, a melynek feladata lesz az új codex kiadásáról és földolgozásáról gondoskodni. Köszönetünket és hálánkat az Akadémia összes ülése lesz hivatva kifejezni. De a t. osztály is tehet valamit kegyelete és elismerése tolmácsolására. Elhatározhatja — s ezt ezennel bátor is vagyok indítványozni, hogy e codexet, melyet a *Lázár-család* több mint két évszázadon át híven megőrzött, az enyészettől megmentett és a melyet Lázár Zelma úrhölgy, nemzeti kegyelettől áthatott érzéssel a M. tud. Akadémiának ajándékozott, *Lázár-codex* név alatt iktassa be a magyar irodalomtörténetbe.